



IDROK

A'ZAMOVA FARZONA USMON QIZI

SAFAROVA SHOHISTA QURBONOVNA

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

biologiya yònalishi 1-bosqich talabasi

SHOMUROTOV ULUGBEK MELIKBOBOYEVICH

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti, Pedagogika va psixologiya

kafedrasi o'qituvchisi (maqola ilmiy raxbari)

ulugbekshomurotov986@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0008-8004-499X>

Annotatsiya: Ushbu ishda idrokning mohiyati, uning psixologik xususiyatlari va shakllanish jarayoni tahlil qilinadi. Idrokning sezgi bilan bog'liqligi, tashqi muhitni to'g'ri aks ettirishdagi roli hamda inson tafakkurini rivojlantirishdagi ahamiyati ilmiy asosda yoritiladi.

Kalit sòz: Idrok, sezgi, psixologiya, tasavvur, anglash, bilish jarayoni, tahlil, aks ettirish, ong faoliyati, rivojlanish.

Аннотация: В данной работе рассматривается сущность восприятия, его психологические особенности и процесс формирования. Анализируется связь восприятия с ощущениями, его роль в адекватном отражении внешней среды и значимость в развитии человеческого мышления на научной основе.

Ключевые слово: восприятие, ощущение, психология, воображение, осознание, познавательный процесс, анализ, отражение, деятельность сознания, развитие.

Annotation: This study examines the essence of perception, its psychological characteristics, and the process of its formation. It analyzes the connection between perception and sensation, its role in accurately reflecting the external environment,



and its importance in the development of human thinking based on scientific principles.

Keywords: *perception, sensation, psychology, imagination, awareness, cognitive process, analysis, reflection, mental activity, development.*

Kirish.

Idrokning nazariy asoslari va psixologik mazmuni.

Idrok — bu insonning tashqi muhitdagi predmet va hodisalarni bevosita, yaxlit holda, ularning mazmuni va xususiyatlari bilan birgalikda aks ettiruvchi murakkab psixik jarayondir. U sezgi orqali olingan alohida signallarning yagona tizimga birlashuvi natijasida yuzaga keladi. Idrok inson ongining eng faol jarayonlaridan biri bo‘lib, shaxsning kundalik faoliyati, ijtimoiy munosabatlari hamda bilish jarayonlarida muhim ahamiyat kasb etadi. Psixologlar idrokni faqat sezgi signallarining yig‘indisi emas, balki insonning bilim darajasi, tajribasi, motivlari, ehtiyojlari va emotsional holati bilan chambarchas bog‘langan faol jarayon sifatida talqin qiladilar.

Idrokning shakllanishi turli psixofiziologik mexanizmlarga tayanadi. Bular orasida analizatorlarning faoliyati, markaziy nerv tizimi boshqaruvi, shuningdek, shaxsning avvalgi tajribasi asosiy o‘rinda turadi. Tashqi ta’sirlar sezgi organlari tomonidan qabul qilingach, ular miya po‘stlog‘idagi tegishli markazlarga yetkaziladi va u yerda qayta ishlanib, yaxlit obrazlarga aylanadi. Bu jarayonning samaradorligi ko‘p jihatdan analizatorlarning holati, shaxsning e’tibori, kayfiyati, bilimlari va vaziyatni anglash darajasiga ham bog‘liq.

Idrokning turlari va ularning òziga xos xususiyatlari.

Psixologiyada idrokning bir necha turlari mavjud bo‘lib, ular insonning faoliyati va atrof-muhitni o‘rganish jarayonida har xil vazifalarni bajaradi. Ko‘rish idroki eng keng tarqalgan va eng rivojlangan turlaridan biri bo‘lib, odamning atrofni tushunishida asosiy o‘rinni egallaydi. Ko‘rish idroki yordamida predmetlarning shakli, rangi, o‘lchami, fazoviy joylashuvi aniqlanadi. Eshitish idroki tovushlarni qabul qilish, ularni ma’nosini ajratish, nutqni anglash kabi jarayonlarda muhim rol



o'ynaydi. Eshitish idroki notanish tovushlarning manbaini aniqlash, musiqani tushunish, odamlar nutqini eshitib idrok qilishda beqiyos ahamiyatga ega.

Hid bilish, ta'm bilish va teri sezgisi asosidagi idrok turlari predmetning kimyoviy tarkibi, harorati, sirtining qattiq-yumshoqligi, qo'pol-silliqligi kabi xususiyatlarni aniqlaydi. Bu idrok turlari ko'proq hayotiy tajriba, xavfsizlik, oziq-ovqat tanlash jarayonlarida alohida ahamiyat kasb etadi. Masalan, inson hid orqali xavfli moddalardan o'zini himoya qilishi yoki ta'm orqali sifatli ovqatni ajrata olishi mumkin.

Proprietseptiv idrok tana holati, mushaklar tarangligi va harakatni sezish bilan bog'liq bo'lib, u insonning harakat faoliyatida muhim rol o'ynaydi. Bu idrok turi tufayli odam ko'zini yumgan holda ham qo'l yoki oyoqning qayerda ekanini anglay oladi. Fazoviy idrok esa predmetlarning bir-biriga nisbatan joylashuvi, masofa, chuqurlikni aniqlash imkonini beradi. Fazoviy orientatsiya bola davridan shakllanib, ta'lim jarayoni va hayot tajribasi ta'sirida yanada takomillashib boradi.

Idrokning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar.

Idrok jarayoni turli ichki va tashqi omillar ta'sirida shakllanadi. Ichki omillar qatoriga shaxsning bilim va tasavvurlari, tajribasi, qiziqishlari, motivlari, e'tibori va emotsional holati kiradi. Masalan, kasbiy tajribaga ega bo'lgan inson bir xil predmetga oddiy kuzatuvchiga nisbatan ancha kengroq va chuqurroq mazmun yuklaydi. Shuningdek, odamlarda emotsional holat ham idrok sifatiga sezilarli darajada ta'sir qiladi: xursandchilik, tashvish, qo'rquv yoki stress holatida odamlar voqelikni boshqacha idrok qilishi mumkin.

Tashqi omillar esa yorug'lik darajasi, ovozning balandligi, rang kontrasti, predmetning masofasi, vaqt, ob-havo kabi fizik omillar bilan bog'liq. Yorug'lik yetarli bo'lmagan sharoitda ko'rish idroki susayadi, baland shovqin eshitish idrokini buzadi, keskin ranglar e'tiborni o'ziga tortib idrokni kuchaytirishi mumkin. Tashqi omillarning idrok jarayoniga ta'siri ayniqsa kichik yoshdagi bolalarda ko'proq seziladi, chunki ularda analizatorlar faoliyati hali to'liq shakllanib bo'lmagan bo'ladi.

**Idrok va sezgi  rtasidagi bogʻliqlik.**

Sezgi idrokning boshlangʻich bosqichi hisoblanadi. Sezgi orqali olingan alohida signallar birlashtirilganda idrok yuzaga keladi. Masalan, odam bir predmetni koʻrganida uning rangi, shakli, oʻlchami haqidagi sezgilar uygʻonadi. Bu ayrim sezgilar miya tomonidan umumlashtirilganda predmetning yaxlit obrazi paydo boʻladi. Shunday qilib, sezgi jarayoni idrokning tarkibiy qismi sifatida qaraladi.

Sezgilar buzilganida idrok jarayoni ham izdan chiqadi. Masalan, koʻruv faoliyatidagi nuqsonlar predmetlarning notoʻgʻri idrok etilishiga, eshitishdagi buzilishlar nutqni tushunishdagi qiyinchiliklarga olib keladi. Bu oʻzaro bogʻliqlik idrokning fiziologik asoslarini yanada kengroq oʻrganish zarurligini koʻrsatadi.

Idrokning ijtimoiy va madaniy omillar bilan bogʻliqligi.

Idrok faqat fiziologik yoki psixologik jarayon emas, balki ijtimoiy tajriba bilan ham chambarchas bogʻlangan. Inson atrofdagi maʼlumotlarni oʻz madaniyati, tarbiyasi, milliy qadriyatlari orqali baholaydi. Masalan, bir xil ranglar turli xalqlarda turlicha maʼno kasb etadi: oq rang baʼzi madaniyatlarda poklik timsoli boʻlsa, boshqalarida motam belgisi boʻlishi mumkin. Bu esa idrok jarayonida ijtimoiy tajriba qanchalik muhim oʻrin tutishini koʻrsatadi.

Shaxsning qilayotgan faoliyati ham idrok mazmuniga sezilarli taʼsir qiladi. Masalan, rassom ranglarning mayda farqlarini oson ajrata oladi, musiqachi esa juda nozik ohanglarni eshitib farqlay oladi. Bu holat kasbiy idrok deb ataladi va tajriba oshishi bilan yanada takomillashadi.

Idrokning rivojlanishi va taʼlim jarayonidagi roli.

Idrok bolalik davridan boshlab izchil rivojlanib boradi. Bola avval predmetlarni alohida belgilar orqali idrok qilsa, keyinchalik ularni yaxlit holda tushunishni boshlaydi. Maktabgacha yoshda idrokning koʻproq sezgi bilan bogʻliq turlari faol boʻladi. Maktab davriga kelib esa tafakkur bilan bogʻliq murakkab idrok jarayonlari shakllanadi.

Taʼlim jarayonida idrokni rivojlantirish juda muhim. Oʻquvchilar dars jarayonida maʼlumotni nafaqat eshitadi yoki koʻradi, balki uni tahlil qiladi, qayta ishlaydi hamda mazmunini anglaydi. Shu bois oʻqituvchilarning darsni turli



ko'rgazmali vositalar, audio-materiallar, tajribalar va kuzatuvlar orqali tashkil etishi o'quvchilarning idrok faoliyatini kuchaytiradi.

Idrokda uchraydigan xatolar va ularning sabalari.

Idrok jarayonida ba'zan turli xatoliklar yuzaga kelishi mumkin. Illuziyalar — idrokning ob'ektiv reallikka mos kelmay qolgan holatidir. Masalan, turli geometrik shakllar bir xil o'lchamda bo'lsa ham, ularning fon yoki kontekst ta'sirida turlicha ko'rinishi idrok xatosi hisoblanadi. Bunday xatolar analizatorlar faoliyati, e'tiborning yetishmasligi, charchash yoki noto'g'ri vaziyat ta'sirida yuzaga kelishi mumkin.

Gallyusinatsiyalar esa real ob'ekt bo'lmagan holda idrok obrazining paydo bo'lishi bilan xarakterlanadi. Bular ko'pincha nerv tizimidagi buzilishlar, uyqusizlik, ruhiy kasalliklar yoki kuchli stress holatlarida kuzatiladi. Oddiy odamda ham vaqtincha charchoq, qo'rquv, qorong'ilik yoki shovqin ta'sirida idrokning buzilishi mumkin.

Idrok va tafakkur o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik

Idrok tafakkur uchun asosiy manba hisoblanadi. Inson avvalo idrok orqali ma'lumotni qabul qiladi, keyin tafakkur orqali uni umumlashtiradi, tahlil qiladi va yangi bilimlarga ega bo'ladi. Tafakkur rivojlangan sari idrok ham yanada nozik va sifatli bo'lib boradi. Masalan, ilmiy izlanish olib borayotgan tadqiqotchi atrofdagi ma'lumotlarni oddiy kuzatuvchiga qaraganda chuqurroq idrok qiladi, ulardan xulosalar chiqaradi.

Xulosa:

Idrok inson psixikasining murakkab va asosiy jarayonlaridan biri bo'lib, u tashqi muhitni to'g'ri aks ettirish, bilim olish va tafakkur faoliyatini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Sezgi organlari, tajriba, bilim, e'tibor va emotsional holat idrokning shakllanishi va sifatiga bevosita ta'sir qiladi. Idrokning turli turlari — ko'rish, eshitish, hid, ta'm, teri sezgisi va fazoviy idrok — insonning kundalik hayotida, ijtimoiy va madaniy faoliyatida o'z o'rniga ega. Ta'lim jarayonida idrokni rivojlantirish, ko'rgazmali vositalar va tajribalar yordamida bilish faoliyatini



yaxshilash mumkin. Shu bois idrokni chuqur o'rganish nafaqat psixologiya, balki pedagogika, kognitiv fanlar va inson rivojlanishi uchun ham katta ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Matyushkin, A. I. Psikhologiya chuvstv i vospriyatiya. Moskva: Prosveshcheniye, 2015.
2. Goldstein, E. B. Sensation and Perception. 10th Edition. Cengage Learning, 2018.
3. Zaporozhets, A. V. Psikhologiya razvitiya detey. Moskva: Pedagogika, 2012.
4. Гальперин, П. Я. Psikhologiya obraznogo vospriyatiya. Moskva: Nauka, 2010.
5. Neisser, U. Cognitive Psychology. Appleton-Century-Crofts, 1967.
6. Arnheim, R. Art and Visual Perception: A Psychology of the Creative Eye. University of California Press, 1974.
7. Luria, A. R. Higher Cortical Functions in Man. Springer, 1973.
8. Иванов, С. В. Kognitivnaya psikhologiya: teorii i praktika. Sankt-Peterburg: Piter, 2016.
9. Шомуротов, У. (2024). ТЕХНОЛОГИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕТОДОВ АРТ-ТЕРАПИИ В УСТРАНЕНИИ ЛИЧНОСТИ АГРЕССИИ. *Предпринимательства и педагогика*, 5(2), 91-95.
10. Abdukarimovich, Y. T., & Melikmurodovich, S. U. B. (2022). Art Therapy in Eliminating Aggressiveness in the Individual. *Global Scientific Review*, 9, 1-4.
11. MELIKBOBOYEVICH, S., QIZI, O., & QIZI, Q. (2024). INSONIY MUOMALA VA MULOQOTNING PSIXOLOGIK VOSITALARI. *SAMARALI TA'LIM VA BARQAROR INNOVATSIYALAR JURNALI*, 2(2), 180-188.
12. Melikboboyevich, S. U., & Yusufaliyevna, H. S. (2024). Educator's Skill in Eliminating Aggressive Situations of Children Raised in Preschool Education Organization. *Samaraly Ta'lim Va Barqaror innovatsiyalar Jurnali*, 1(6), 611-616.